

Драгана РАДОЛИЧИЋ

МУЗЕОЛОШКА ВАЛORIZАЦИЈА ТРАДИЦИОНАЛНЕ РИБАРСКЕ ОПРЕМЕ У БОКИ КОТОРСКОЈ

Живећи на обалама Бококоторског залива велики број приобалног становништва од давнина се бавио рибарством. Поред земљорадње и поморства рибарство је било једно од најосновнијих занимања. У Статуту града Котора из XIV вијека помиње се рибарство што је доказ да је било веома развијено.

О овој врсти људске дјелатности као и о многим другим занатима мало је писано, а сачуваних материјалних доказа готово да и нема.

Самим тим што је велики број породица вјековима живио од рибарства наша обавеза је да овој области посветимо много више пажње, макар са становишта музејске обраде рибарске опреме.

Идући обалом Боке Которске ту и тамо се може наћи на понеку рибарску кућу у чијој је породичној традицији рибарство генерацијама било основно занимање. У њиховим коно-бама збу времена одолијева рибарска опрема из прошлог и почетка овог вијека. На основу извјесних поређења и казивања самих власника, може се закључити да су се и раније генерације служиле таквим рибарским прибором.

До сада је веома мало труда уложено да ови предмети, који осликавају дио времена и живота становништва Боке Которске добију мјесто као покретни културни споменици у музејима Боке. Потребно би било сакупити, конзервирати и заштитити традиционалну рибарску опрему.

У прошлом вијеску, посебно у Муу и Баошићима, највећи број породица живио је од рибарства. Данас се у Боки Которској професионално рибарством бави знатно мањи број људи него до другог свјетског рата, нарочито послије 60-тих година овога вијека. Тих година долази до наглог развоја поморства, туризма и укидања рибарских задруга. Док у поморству, туризму и индустрији рад доноси сигурне приходе, то није случај у рибарству.

Риболов је веома тежак послao, без опрећеног радног времена, у коме уложени рал не гарантује увијек љубар учинак, односно зараду, јер зависи од многих околности — временских прилика, могућности продаје улова и другог.

Особито је ово био мукотрпан послao некада кад су рибари радили боси, недовољно заштићени од вјетра и хладноће. Потисије напорне ноћи, морали су водити бригу о барци, рибарској опреми и продаји рибс која није била на погани. Било је потребно продати два килограма рибе да би се купио килограм меса.

Човјек је увијек тешко да побољша услове рата и живота, што је и у овом заимању видљиво. Пратећи развој рибарства може се уочити један веома љут културни континуитет који траје више од два вијеска. Овај континуитет је посебно уочљив код развоја рибарске опреме. Начин рибарања је остао готово исти, али се рибарски прибор захваљујуши општем технолошком развоју значајно измијенио. Ово се може поткријепити величким бројем примјера.

У истом мандрчу благо се пыщу пластична барка и гајета из 1896. године, коју и данас за риболов користи породица Љуба Пасковића из Муа. Оваквих примјера има више и зато је потребно дати детаљнији опис рибарске опреме.

Прије одласка на рибарање рибари су морали опремити барку потребним прибором. Ту су, прије свега, весла са „штропима”, резервни „штропи”, кантине лоја, дније „бове”. Кад се ишло рибарити мрежом „сарделаном” у барку је морало бити 25—30 добрића са бижулинима, резервног плута, оловних плочица и шпага.

Кад се поћу ишло у риболов свијећом, природно, поред свјетиљке ношен је и потребан прибор за њу. Прибор који су бокешки рибари највише употребљавали су мреже, а затим парандали, врше и ости.

Према годишњем добу у којем се употребљавају разликују се мреже за љетњи и зимски риболов, а према грађи: стајаће, потегаче, пливарице и повлачне мреже.

Мреже су се раније плеле од памучног конца. Данас се израђују од синтетичких шакана. Обично су се куповале у комаду, па килограме. Од куповног материјала израђивана је потребна врста мреже. Материјал за мреже цабављан је у Далмацији. На Муу су раније плеле мреже жене рибара „другова” односно чланова дружиште, уз накнаду у новцу. Патруни су мреже формирали и армали.

Почетком XX вијеска по изради мрежа били су познати: Лука Чуковић, Лука Сијерковић и Петро Ђетковић у Баошићима, Јово и Тодор Илић у Бијелој и други.

Данас има веома мало рибара који плету и израђују мреже. Међу њима су: Благо Сијерковић из Башића, Андрија Вујновић из Кумбора, Љубо Пасковић из Муа и још по неки.

Од купљеног или исплетеног материјала мрежа се формирала, кројила и састављала зависно од тога која се врста мреже жељела направити. Мрежа се формирала тако да је 1/3 рађена „ибандо”, односно са толеранцијом, ради еластичности. Ово се радило зато да мрежа приликом потезања створи одређени „трубук” који би спречавао искакање рибе преко страна мреже. Потом се мрежа армавала. Да би се мрежа могла дуго употребљавати требало је брижљиво чувати. Постојала су неизоставна правила за одржавање мрежа које су биле од памучних влакана. Уколико се не би брижљиво чувале врло брзо би пропадале. По завршетку рибарења мрежа се најприје очисти од рибље крљунти, опрере се у мору и, ако је могуће, испере слатком водом. Мрежа се затим ставља на стирало па се осуши. Стирало чине 4—6 вертикално учвршћених дрвених стубова, високих 4—5 метара, паралелно повезаних покретним гредама по вертикални, преко којих се мрежа простире. Затим се мрежа са покретним гредама подиже помоћу буцела на висину стубова. Пази се да је мреже, док се суши, не могу доћи мрави или мишеви, да је не би прегризли. Мрежу не треба остављати на стирало за вријеме великих врућина. Само добро суха мрежа смије се скинути са стирала.

Зими, када се не лови, мрежа се држи у коноби, па је треба послије извјесног времена изнијести и претрести да се не убућа, јер од влаге пронађају нити.

Водило се рачуна да се мрежа „масти” — боји, јер је и од тога зависила њесна издржљивост и трајност. Пошто је мрежа израђивана од бијelog памучног конца, а зна се да бијела боја штапи рибу, то је и био разлог што се бојила. Мреже се „масте” у боровој кори. Рибари су борову кору набављали из Корчуле или других мјеста Далматије. Коришћена је и борова кора из Боке, са брда Врмџа. Мрежа се бојила сваких двадесет и два дана. Борова кора би се прво сушила. Затим се обично стављала у врећу (цак) и тукла мацолом на каменој плочи док се не би добио прах „крка”. Овако добијени прах би се два дана прије бојења потопио у воду. У казанима запремине од 200 до 250 литара „крка” се кува 3—4 сата. Кад се прохлади и талог падне на дно течност се преспе у 2—3 мања првена суда, мишћела.

Најприје се потопи сак мреже, а затим стране мреже, попједнако распоређене у оба суда. Уколико се боји помоћу три суда најприје се у једном суду стави лио и сак, па пошто се потопи читава мрежа у већем суду, или гаје можестати, пребаци се сак и дно. Мрежа се оставља потопљена неколико сати. Извећена мрежа се остави да се мало ошиједи, а затим се суши.

Процес бојења мреже обично је започињао рано ујутро. Ако се послије бојења мрежа не употреби, потопи се у море, осуши и тек онда спреми у конобу.

У Бигову су мреже „мастили“ у води у којој би стављани тучено лишће мрче и остављали потопљену неколико дана. Кажу да је „манићење“ мрежа на овај начин било веома добро и да су мреже много дуже трајале — чак и по 18 година.

Криљење мрежа такође је важан посао који доприноси њиховој трајности. Рибари су сами кршили своје мреже, а понегдје су то обављале и жене, али у веома ријетким случајевима.

Игле за криљење мрежа су прављене од јасеновог дрвета или трстике. Прављене су и од жељеза. Данас се игле за криљење мрежа израђују од пластике.

Већ смо раније казали да је било више врста мрежа, зависно од врсте, начина и времена улова рибe. Према начину лова у Боки се употребљавају: потегаче, шиварице и повлачне мреже.

Ости — У лов на ости ишло се већином за тихих лjetњих ноћи, јер се остима лови у тихој и бистрој води. За ову врсту лова потребна су два рибара у барци: један весла, а други лови. Веслач полако и тихо покреће барку, а „фера“ освјетљава морски простор којим шове. Ловац са остима у руци стоји на прамцу барке и осматра море. Кад утледа рибу гађа је остима и вади из мора.

Ости имају облик вилјушке, само што сваки шивљак на крају има зубац у облику заоштрене стрелице. Улога зубаца је да, кад се ости забоду у рибу, риба не спаше са њих. Ости су коване од квалитетног гвожђа и различите су величине, зависно од тога која се риба жели ловити. Ости се натакну на дрвену мотку, дутачку око 5 метара, на којој је привезан дужи шнаг који служи да се ости не изгубе уколико се мотка преломи.

Врше — Са вршама се лови, углавном, у пролеће и лето, али не на великој дубини. Врше су се правиле од прућа или танке трстике, или од исплетене тане металне жице, од чега се и данас праве. Величина врше зависи од врсте рибе која се жели ловити, а према томе је и њено плетиво ужи или шире.

Врше за лов јастога су најшире. По лову на јастоге и данас су познати рибари Бигова. Лов на јастоге забрањен је од маја до новембра мјесеца. Уловљене јастоге треба живе допремити до мјеста приправљања. Послије улова смјештају се у посебно направљене сандуке од прућа или дрвета, а хране се црним јежевима, морском травом и ситном рибом, да не угину.

Лов каролом — Каролом нијесу ловили професионални рибари, јер се тако углавном улови мало рибс, већ су, разондес ради, понекад рибарили са обале или из барке. Удишу највише користе рибари аматери.

Удица се састоји од врата, језичка и главе. Она се везивала на струну и намотавала на качак. Данас се везује на најлонски конац чија дебљина зависи од врсте рибе која се жели ловити.

Најбоље удице се израђују у Норвешкој, одакле се и данас највише користе. Величина им се креће од 1 до 24. Највећа је удица бр. 1, а користи се за прављење „бранкарелс“. То је штап од гврдој дрвета, дужине 1,5 до 2 метра, за који су помоћу шпага или жице јако причвршћене двије до четири удице за поткачињање веће рибе која се привуче паранталом до близу барке.

Пендула — Пендулање је ловљење рибе на каролу тако што рибар сједећи на барши, која је у лаганом покрету, потеже струну правилним покретима руку. На крају шпага, који је у мору, налази се удица, чија величина зависи од врсте рибе која се жели уловити.

Тако имамо пендулу за лубине, зубаце, скуче, итд. Рибари правом пендулом сматрају ону која као мамац има кожницу са краја репа лубина.

За лов на сипе служи сипац (мужјак) — вјештачки направљен од дрвета. Када женка угледа сипац скочи на њега и не одваја се. Рибар је тада закачи „бранкарелом“ и баци у барку или на копно.

За лов улигања служила је и служи пушћа. Данас се могу купити разни облици пушћи, а некада су их израђивали сами рибари. Пушћа се састоји од око 20 прибалача причвршћених уз металну цјевчицу која је причвршћена на олово ваљкастог облика које се омотавало бијелом крицицом или бојилу бијелом бојом. Она се причвршћивала на струну од 20 до 30 метара дужине. Улигњи се лове од почетка новембра до почетка фебруара, тј. у зимском периоду. У лов се ише прије заласка сунца.

У Кртолима, кол солила, рибу лове преграђивањем мора при обали исплетеним прућем. Кол риба уђе у преграђени дио, нарочито за вријеме плиме, затворе је вратима од исплетеног прућа. Кад настане осека, риба се сакупи. По казивашу Максима Злоковића овакав начин хватања рибе започео је још крајем XV вијека, односно по затварању солила.

Данас се сви ови прибори праве од пластичних и других материјала и могу се купити у продавницама.

НОВНО РИБАРЕЊЕ И ОСВЈЕТЉЕЊЕ

Још у давна времена човјек је уочио да рибе привлачи појава свјетlosti. Овоме је посебно склона мала илава риба, а и неке друге врсте. Свјетло су у риболову користили и стари Грци и Римљани. Класични грчки пјесник Овијан, у дјелу „О риболову“ из II вијека наше ере, описујући ноћни риболов под свијетлом пише да на запаљену луч, заслијењене свјетлошћу, према мрежи хрле рибе. И римски класични пјесник Енијан, у дјелу „De animalium natura“, такође из II вијека наше ере, описује масовни улов риба под свијетлом.

Лов под свијетлом узовољен је 22 дана у мјесецу, односно у пријеме када се не појављује мјесец или се јавља само у једном дијелу ноћи. Те ноћи без мјесеца познате су под именом шкуро — мрак.

О ловљењу рибс доношени су разни прописи који су садржавали и многе забране, зависно од економских потреба, схватања власти о заштити рибе итд. Познатим „Декретом“ Наполеоновог провидура Љаштола из 1809. године први главни „мрак“ почињао је 4. маја, тј. четврте ноћи иза уштапа. Четврти главни „мрак“ завршавао је крајем августа. Истим „Декретом“ било је предвиђено да једна мрежа потегача може имати једно свијетло, „граделе“ на којима се нале дрва. За „Маркове вентуре“ — споредни априлски и октобарски „мрак“ — провидур је одредио да се у том периоду може ловити само скуша, плавица и пињури.

У „Правилнику о рибарењу“, издатом 1906. године од стране Поморске владе у Трсту, а за Боку Которску, допушта се зимски риболов под свијетлу и то на инчуне, чуњене и паламине у сним унутрашњим водама до Верига.

В. Беламарић у „Приручнику за риболов“ из 1909. године покушао је да да објашњи због чега се забрањује свијетљење за пријеме мјесечине. Наме, он мисли да би се масе риба распршеле у мраку поново могле сакупити у компактна јата.

Било је више развојних фаза освијетљења које се користило за рибарење.

У прву фазу спадало би изгарanje дрвета — лучи — које у себи има много смоле. Као луч је служило борово, смреково и клеково дрво. Рибари са Муа су у Рисну кумовали луч. Пламсање лучи давало је јасно црвени до мутнокрвати (тамноцрвени) сјај. Ово је најстарији облик освијетљења, а остао је и најдуже у употреби, тј. до краја прошлог вијска. Један од узрока огњелости црногорских прлети је и употреба дрвета за рибарење, јер за једну мрежу потегачу било је потребно, за једно њето, око 120 m³ дриста.

Барка свјећарица, тиша гајете или гуџа, на прамцу је имала жељезне „граделе“ на којима се ложило дрво. Прије попаска па рибарење свјећар би нашијепао онолико дрва колико је сматрао да је довољно за ту ноћ. Посао свјећара био је муко-трпан. Често се враћао не само гарав већ — кад би било вјетра — и нагорелих бркова, косе и обрва.

У Крајићима је умјесто луци употребљавана „франка“ — спон уплетених грана од ниског дрвећа „иланице“, које расте и на том терену.

Упођењем свјетиљки на ацетиленски плин услови рада свјећара су се значајно побољшали. Било је разних врста ових свјетиљки. Овај плин се крајем прошлог вијека у свијету веома много употребљавао за разне намјене. Наш човјек Ivan Dellati из Ријеке први је у Европи 1898. године конструисао лампу на ацетиленски плин; даље се наставља са усавршавањем овог првог типа, а најпознатија је била „верка“, рад Ивана Пастроића из 1911. која је била без већих недостатака у односу на раније свјетиљке. У Боки су ове свјетиљке називали и гарбитаче. Свака гарбитача је имала 15—20 бекучи или рубинета. Од броја бекучи зависила је и јачина свјетlosti. Свјећар би током свијетљења отворио или затворио онолико бекучу колико му је било потребно за освјетљавање.

Даљи развој освјетљења употребљаваног за риболов представљају свјетиљке са изгарањем петролеја, што је резултат свестраног проучавања још од половине прошлог вијека, па би се дошло још да практичнијег, економичнијег и бољег освјетљења при риболову. Тако је 1853. године једно данско друштво на нашој обали обавијало разне огледе и то на принципу изгарања петролеја. Касније се јављају многи проналазачи разних модела свјетиљки. Овај начин освјетљења није био дугог вијека.

У „Правилнику за риболов Боке Которске“ из 1906. године било је прописано да се може користити само једна свјетиљка, највише до 400 свијећа јачине.

Свјетиљке са изгарањем компримираног гаса су још виша фаза у развоју свјетиљки. Ондје петролеј не изгара директно помоћу фитиља, већ изгара гас који се ствара помоћу притиска зрака. Ове свјетиљке први пут су се на нашој обали појавиле 1910. године, а у Боки иза првог свјетског рата и то типа „Ретромах“, које су добијене из њемачке репарације. Производња ових свјетиљки у нашој земљи започела је тек 1950. године. Јачина им је била од 200 до 1.000 свијећа.

Данас рибари Боке користе свјетиљке на гасу. Посљедња фаза развоја свјетиљки за риболов су електричне које користе свјетиљке које добијају свјетlosć помоћу електроагрегата.

Нисмо овдје жељели да улазимо у ширу анализу традиционалне рибарске опреме већ да на најуочљивијим примјерима укажемо на потребу музеолошке валоризације. Значи, потребно је да се стручно и систематски приђе прикупљању традиционалне рибарске опреме у Боки Которској.

Из изложеног се дâ закључити да традиционална рибарска опрема Боке Которске представља значајне остатке материјалне културе из прошлости овога краја. Самим тим заслужила је већу бригу и пажњу, а да и не говоримо о томе какав би туристички значај имало организовање риболова на традиционалан начин.

Овај рад заснива се претежно на теренском истраживању и дат је само као један фрагмент којим се жели указати на неопходност даље разраде ове теме. Наша је обавеза да као етнолози, туризмологи, историчари умјетности не дозволимо да вријесме избрише и однесе у заборав материјалне доказе једне од најстаријих дјелатности становника Боке Которске.